

Nooit meer 'Marg bar Amrika!'

De Iraans-Amerikaanse houdgreep, 1953-2013

Sinds Hassan Rohani in augustus 2013 aantrad als president lijkt Iran een nieuwe koers te varen. Het revolutionair islamitisch gedachtegoed wordt minder luid uitgedragen. Het land streeft ernaar zijn internationaal isolement te doorbreken en zoekt zelfs diplomatieke toenadering tot aartsvijand Amerika. Behoort de in Teheran veel aangehaalde leuze 'Marg bar Amrika!' (Dood aan Amerika!) binnenkort tot het verleden? Of weegt de geschiedenis van zestig jaar diep wederzijds wantrouwen hiervoor te zwaar?

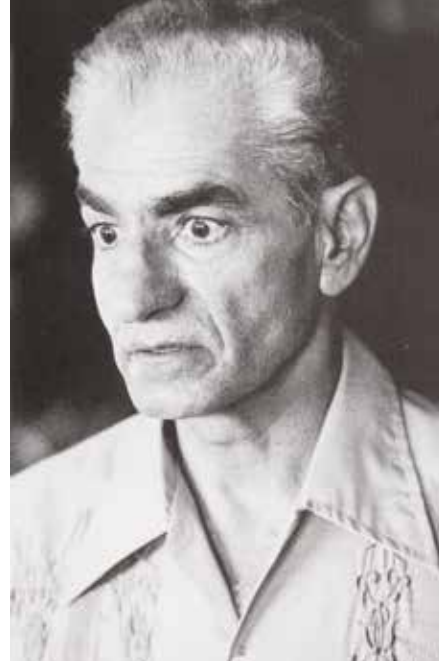

◀ Amerika als mikpunt van Iraanse woede. Beschil-
dering van de voormalige Amerikaanse ambassade in
Teheran, begin jaren tachtig.

monarchie instellen, waarbij de macht van sjah Mohammed Reza Pahlawi zou worden beperkt. Om hun geopolitieke (olie)belangen veilig te stellen steunden de Amerikanen en de Britten de coup, die de sjah steviger in het zadel zette.

De Iraniërs voelden zich verraden door de Amerikanen. Vóór de staatsgreep werden die gezien als antikoloniaal en progressief, als een welwillende buitenlandse macht die het trotse Iran met respect benaderde. Door hun steun na 1953 aan de steeds autocratische sjah was er van dat imago al vrij snel niets meer over. De Amerikanen trairden de Iraanse geheime dienst die keihard optrad tegen dissidenten. De voorkeur van de sjah voor de seculiere westerse cultuur krenkte bovendien de nationale trots van zijn landgenoten.

Het verzet tegen de sjah werd geleid door sjiitische geestelijken. Zij speelden handig in op de gevoelens die

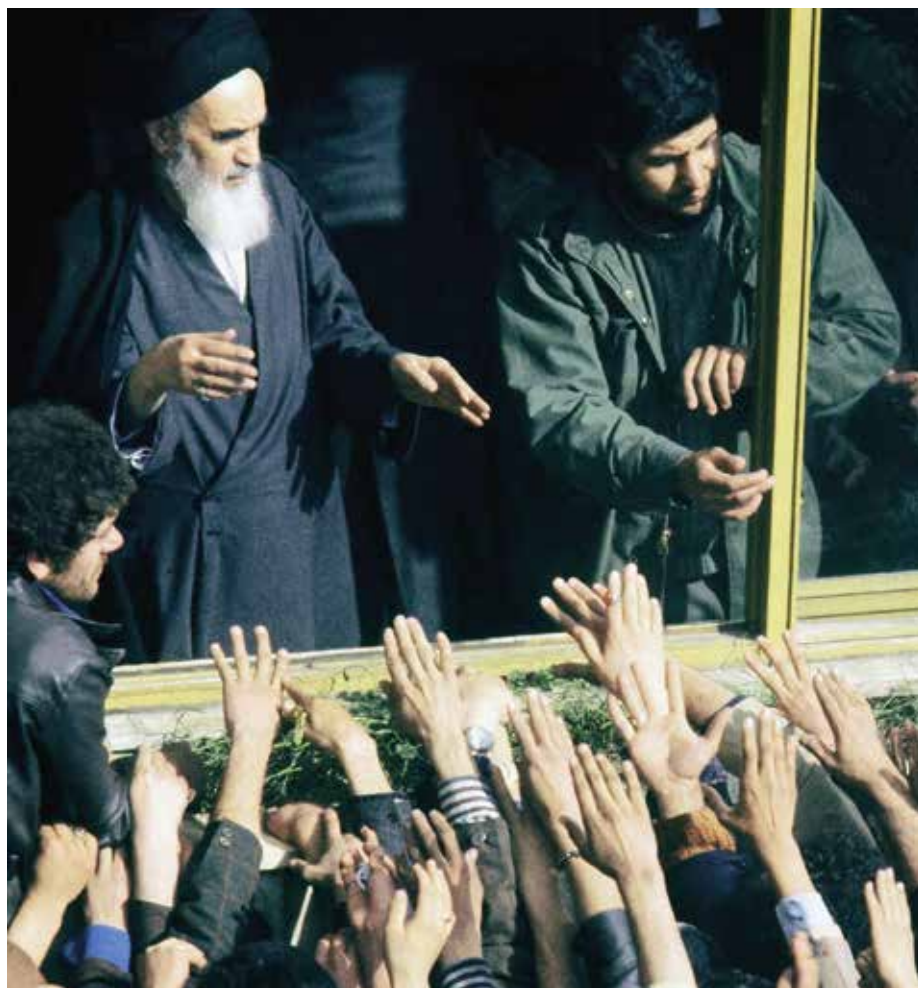
♣ Mohammad Reza Pahlavi was vanaf 1941 sjah van Iran. Een revolutie in 1978-1979 maakte een eind aan zijn bewind dat sterk leunde op de Verenigde Staten.

leefden onder de bevolking door te waarschuwen voor 'gharbzadegi': het gevaar van het verlies van de Iraanse identiteit door verwestering en 'orientalistische invloeden', onder andere

IVO VAN DE WIJDEVEN

Vanuit historisch perspectief ligt de kern van de breuk tussen Iran en de Verenigde Staten bij een tweetal gebeurtenissen: de coup tegen de Iraanse minister-president Mohammad Mossadeq in 1953 en de gijzeling van de Amerikaanse ambassade in Teheran in 1979. Voor de Iraniërs is het jaar 1953 nog steeds bepalend in hun opstelling tegenover de Verenigde Staten. Op 19 augustus van dat jaar bracht generaal Fazlollah Zahedi, gesteund door de Amerikaanse en Britse geheime diensten, Mossadeq ten val. Die wilde de Anglo-Iranian Oil Company nationaliseren en een constitutionele

➔ Ayatollah Khomeini, de meest prominente sjiitische geestelijke, keert in 1979 terug uit ballingschap en wordt hier in Teheran toegejuicht door aanhangers.

◆ De revolutie van 1979 maakt van Iran een islamitische republiek. Amerika onderhoudt er vanaf het begin zeer moeizame relaties mee, vooral omdat Iran zijn theocratische revolutie naar buurlanden wil exporteren. Op de foto: aanhangers van Khomeini dragen zijn portret door de straten van Teheran.

op onderwijs en cultuur. Hierdoor zou Iran worden tot een willoze westerse pion in het geopolitieke schaakspel. Voor het arme en traditioneel ingestelde deel van de bevolking was dit een aantrekkelijke boodschap; zij viel toch al buiten de economische groei waar vooral een verwesterde kleine elite rond de sjah van profiteerde.

Gijzeling

In 1978 zwollen protesten tegen de sjah aan tot een revolutie. In februari 1979 kon ayatollah Khomeini (1902-1989), de meest prominente sjiitische geestelijke, terugkeren uit ballingschap en moest de sjah vertrekken: de Islamitische Republiek Iran was een feit. De Amerikanen hadden de sjah tot het laatste moment gesteund. Een blijvend wantrouwen was het resultaat. In Iran was de vrees groot dat de Amerikanen

net als in 1953 aan zouden sturen op een coup. Khomeini trok daarom in zijn redevoeringen fel van leer tegen de Verenigde Staten. Toen die asiel boden aan de gevluchte sjah, barstte de bom en ging een groep Iraanse studenten op 4 november 1979 over tot een gijzeling van de Amerikaanse ambassade. De verontwaardiging in de Verenigde Staten over deze diplomatieke faux pas was groot, zeker toen die de steun kreeg van Khomeini en de Iraanse regering zich onverzettelijk betoonde in de onderhandelingen over vrijlating. Tijdens de 444 dagen durende gijzeling zagen de Amerikanen al hun vooroordelen over Iran als land geleid door rabiate islamitische geestelijken bevestigd. De stabiele bondgenoot in de vanwege de oliereserves strategisch belangrijke regio was vervangen door een onbetrouwbaar regime dat vanwege anti-Israëlitische retoriek ook nog eens van zins leek de buurlanden te destabiliseren. De Amerikaanse regering stelde meteen financieel-economische sancties in om de Iraniërs te bewegen het gegijzelde ambassade-

personeel vrij te laten.

Dit gebeurde pas nadat Iran als gevolg van de in september 1980 begonnen oorlog met Irak verlegen kwam te zitten om de door de Amerikanen geblokkeerde banktegoeden en reserveonderdelen voor het door de sjah aangeschafte Amerikaanse wapentuig. Daarbij kwam dat de eis om uitlevering van de sjah was vervallen: die was in juli 1980 overleden aan kanker. Uiteindelijk bereikten de Amerikanen en de Iraniërs overeenstemming over de voorwaarden voor vrijlating. Op 20 januari 1981, de dag van de inauguratie van president Ronald Reagan, kwam er een eind aan de gijzeling. Het sanctieregime bleef echter intact.

Golfoorlog

Sinds 1980 hebben Iran en de Verenigde Staten er in elkaars ogen alles aan gedaan om het negatieve beeld dat zij van elkaar hadden, te versterken. Een jammerlijk mislukte Amerikaanse militaire actie om het ambassadepersoneel te bevrijden, werd door Iran dankbaar aangegrepen als bewijs voor

Amerikaanse intenties een coup te plegen. Volgens de Iraniërs hadden de Verenigde Staten daarnaast Saddam Hoessein aangespoord een oorlog tegen Iran te beginnen: enerzijds om de Iraanse regering ten val te brengen, anderzijds uit angst voor export van de Iraanse revolutie naar andere landen in de regio.

Dit beeld leek te worden bevestigd toen de Amerikanen vanaf 1985 militair ingrepen in de ‘tankeroorlog’ in de Perzische Golf. Hierbij probeerden Iran en Irak elkaars geldstromen af te snijden door buitenlandse olietankers aan te vallen. Amerikaanse militairen vielen daarbij ook Iraanse olie-installaties aan en in 1988 kwamen 290 Iraniërs om het leven toen de Amerikaanse kruiser Vincennes per abuis een civiel toestel van Iran Air uit de lucht schoot. Volgens Iran hielpen de Amerikanen Saddam ook bij het verkrijgen van zijn arsenaal chemische wapens, dat hij op grote schaal inzette in de strijd tegen Iran. De Amerikaanse vrees voor export van de Iraanse revolutie was niet ongegrond. Toen Israël in 1982 Libanon bin-

nenviel, besloot de Iraanse regering de sjiiitische minderheid aldaar te steunen door paramilitairen op te leiden. Die sjiiitische paramilitairen vormden de basis voor de bewegingen Hezbollah en Islamitische Jihad. Die gijzelden tussen 1982 en 1992 tientallen buitenlanders en pleegden bloedige aanslagen op buitenlandse doelwitten, waarvan de aanslag op een basis van Amerikaanse

diepe sporen na, alleen al door het grote aantal slachtoffers: in Iran mogelijk een miljoen. Iran voelde zich in de steek gelaten door het Westen. Tegelijkertijd was de nationale trots gesterkt: Iran had zonder hulp van buitenaf een eigen regering gevormd en de onafhankelijkheid bevochten. Die onafhankelijkheid werd gekoesterd en de angst om weer in de greep van een

De Amerikaanse vrees voor export van de Iraanse revolutie was niet ongegrond

mariniers in Beiroet in 1983 de bekendste is. De Verenigde Staten zagen Iran als kwade genius achter deze terroristische acties. Ook bij vele andere aanslagen die sindsdien zijn gepleegd, is vaak – al dan niet terecht – meteen met de beschuldigende vinger naar Iran gewezen.

‘Grand Bargain’

In 1988 kwam er een einde aan de oorlog tussen Iran en Irak. Deze liet

buitenlandse mogendheid te raken bleef sterk aanwezig. Ook ayatollah Khomeini, die de in 1989 overleden Khomeini opvolgde als religieus leider, hamerde hier telkenmale op. Het enthousiasme in Iran was daarom ook niet groot toen in 1991 een internationale coalitie aartsvijand Saddam Hoessein versloeg in de Golfoorlog. Hiermee kwam er namelijk een grote westerse troepenmacht in de Iraanse achtertuin te staan. Iran bleef daarom

▼ Protest in Washington in 1979 tegen de Iraanse regering vanwege de gijzeling van Amerikanen in Teheran.

↑ De Iraanse president Mahmoud Ahmadinejad voerde tijdens zijn regeerperiode (2005-2013) een politiek van confrontatie met de Verenigde Staten. Onder: Ahmadinejad omgeven door lijfwachten, juni 2005. Boven: een militaire parade in Teheran in september 2005, waar onder andere deze Shahab 2 raket aan het publiek wordt getoond.

wantrouwend. Door aanhoudende aanslagen van islamitische terreurorganisaties was dat wantrouwen wederzijds. Pas met het aantreden van de gematigde president Mohammad Khatami, die in 1997 opriep tot een Dialoog der Beschavingen, leek er voor het eerst enige dooi op te treden in de Iraans-Amerikaanse relatie. Het waren echter de aanslagen op het World Trade Center in New York en het Pentagon in Washington op 11 september 2001 en de daaropvolgende militaire acties in Afghanistan die tot een doorbraak leidden. Iran maakte zich al langer zorgen om de invloed van de soennitische taliban in Afghanistan en had in 1998 op het punt gestaan het buurland binnen te vallen. Om de taliban te verdrijven maakten de Amerikanen gebruik

➔ Hassan Rouhani, de huidige president van Iran, voert het woord tijdens een VN-bijeenkomst in New York over nucleaire ontwapening, 26 september 2013.

van Irans bondgenoot in Afghanistan, de Noordelijke Alliantie. De nieuwe Afghaanse regering van president Hamid Karzai kwam mede tot stand dankzij Iraanse diplomatieke inspanningen. Iran was dan ook zwaar beledigd toen het, voornamelijk vanwege zijn in 2002

onthulde nucleaire programma, door George Bush werd ingedeeld in de 'As van het Kwaad'.

Toen de Amerikanen in maart 2003 Irak binnenvielen, was de angst in Iran voor een grote Amerikaanse aanwezigheid aan zijn grenzen (Afghanistan, Irak en de Perzische Golf) groter dan de blijdschap over het verdrijven van Saddam Hoessein. Het noopte Iran tot een diplomatiek offensief. Het nucleaire programma werd stilgelegd en via de Zwitserse ambassadeur, die er sinds 1979 de Amerikaanse belangen behartigt, deed Iran in het geheim het voorstel tot wat later een 'Grand Bargain' is gaan heten. Iran beloofde het nucleaire programma te beëindigen, de steun aan islamitische terreurbewegingen stop te zetten en Israël te erkennen in ruil voor stopzetting van de sancties en de belofte van de Verenigde Staten geen 'regime change' in Iran na te streven. Het aanbod werd genegeerd door het Witte Huis. President Bush zag in zijn overwinningsoes geen noodzaak tot onderhandelingen. Pas toen de strijd in Afghanistan en Irak nog lang niet gestreden bleek, realiseerden de Amerikanen zich hun vergissing.

Democratisering

In 2005 werd president Khatami opgevolgd door de door Khamenei uitverkoren radicale Mahmoud Ahmadine-

PETER RAEDTS

Hopeloze conflicten

jad. Die voelde zich gesterkt door de problemen die de Amerikanen ontdeekten in Afghanistan en Irak, en trok weer fel van leer tegen de Verenigde Staten. Ten aanzien van het nucleaire programma, dat in 2006 weer werd opgestart, legde hij een verband met 1953: wederom probeerde het Westen Iran het recht op de eigen energievoorziening te ontzeggen. Inmiddels was Iran erin geslaagd om uranium te verrijken tot het niveau voor energiegebruik. In het Westen, en vooral Israël, bestaat de vrees dat Iran doorgaat met verrijken tot het niveau benodigd voor nucleaire wapens. Een reactie bleef dan ook niet uit: Iran zucht inmiddels onder de zwaarste financieel-economische sancties sinds 1979.

Het is vanwege deze sancties, die een zware wissel trekken op de Iraanse economie, dat de nieuwe, gematigde president Rohani van geestelijk leider Khamenei de ruimte krijgt diplomatieke toenadering te zoeken. De 'Grand Bargain' biedt een inkijkje hoe ver Iran wil gaan: het inwisselen van (nucleaire) afschrikking voor erkenning als regionale macht. De vraag is echter of hij ook de angst van Khamenei en de religieuze leiders voor 'gharbzadegi' (verwestersing) zal weten te overwinnen. De wijze waarop zij in 2009 met geweld de protesten tegen de verkiezingsuitslag de kop indrukten, toont aan dat de vrees voor een westerse moraal als gevolg van meer democratisering nog steeds groot is. Het zou zomaar kunnen dat Rohani bij uitblijvend succes in de onderhandelingen weer wordt gewisseld voor een meer radicale president.

Ivo van de Wijdeven studeerde geschiedenis in Nijmegen en is werkzaam bij het ministerie van Algemene Zaken.

VERDER LEZEN

- ▶ **Michael Axworthy**, *Revolutionary Iran. A history of the Islamic Republic*, Allen Lane, 2013
- ▶ **David Crist**, *The twilight war. The secret history of America's thirty-year conflict with Iran*, Penguin, 2012
- ▶ **Barbara Slavin**, *Bitter friends, bosom enemies. Iran, the U.S. and the twisted path to confrontation*, St. Martin's Press, 2007

Deze zomer was ik in het Beierse stadje Dinkelsbühl, dat ligt aan de Romantische Strasse. Het centrum wordt gevormd door de Georgskirche, een laatmiddeleeuwse hallenkerk met enkele fraaie altaarstukken. Het bleek een katholieke kerk te zijn en daarom was ik des te meer verwonderd toen we weer op straat liepen, dat we ineens door de Dr.-Martin-Luther-Straße wandelden. Een roomse kerk en dan de Lutherstraat, wat was hier aan de hand? Dit soort stadjes zijn of katholiek of protestant. Zo was het in 1648 in de Vrede van Westfalen geregeld, en zo is het in Duitsland in veel oude plaatsen gebleven tot op de dag van vandaag. Maar ineens herinnerde ik me dat in een paar Duitse steden er een oplossing was gevonden waardoor protestanten en katholieken bij elkaar konden blijven wonen. Gelukkig had ik mijn iPad bij me en ja hoor, Dinkelsbühl bleek een van de vier Duitse steden te zijn waar de twee confessies erin geslaagd waren de macht onder elkaar te verdelen, ze stonden bekend als de 'paritätische Reichsstädte'.

Dit zette me aan het denken over hopeloze conflicten. De Dertigjarige Oorlog (1618-1648) was de gruwelijkste en fanatiekste godsdiensoorlog die in Europa ooit is gevoerd. In sommige delen van Duitsland, waaronder Dinkelsbühl en omgeving, was aan het eind van de oorlog de helft van de bevolking omgekomen. Dat het ooit tot vrede is gekomen, is dan ook alleen te danken aan het feit dat alle partijen compleet uitgeput waren en niet meer de man schappen en het geld konden vinden om verder te vechten. Pas toen bleek ineens dat een compromis mogelijk was, dat nog succesvol was ook: er is sinds 1648 in Duitsland nooit meer om de ware godsdienst gevochten. En in een paar steden als Dinkelsbühl en Augsburg bleken katholieken en protestanten zelfs plotseling te kunnen samenleven binnen de muren van dezelfde stad. Ook nu zijn er een aantal conflicten, waar geen enkel uitzicht op een oplossing be-

staat, vooral in het Midden-Oosten. Of Israël's en Palestijnen er ooit uitkomen is twijfelachtig en of Egypte erin zal slagen een fatsoenlijk functionerende rechtsstaat te worden, dat is ook nog maar afwachten, zeker als je bedenkt hoe enorm de bevolkingsdruk is. Maar Syrië spant op het ogenblik de kroon. In het begin was er nog het naïeve gekraai over de Arabische lente, weer een volk dat het juk van zijn verdrukkers van zich af wierp. Maar al gauw werd duidelijk

Sinds 1648 is er in Duitsland nooit meer om de ware godsdienst gevochten

dat hier de duivel met Beëlzebub verdreven werd, vooral de christenen dreigen het slachtoffer te worden, omdat geen enkele partij van ze gediend is. Zelfs Obama, Cameron

en Hollande hebben nu de handdoek in de ring gegooid, overigens lang nadat hun kiezers al tot de conclusie waren gekomen dat ingrijpen geen enkele zin heeft. En ik denk dat die kiezers gelijk hebben. Hier hebben we een reeks van conflicten die alleen maar beëindigd zullen worden, als iedereen totaal is uitgeput en ook de oliestaten er geen geld meer in steken. Dat lijkt een cynische conclusie, maar zo bedoel ik het niet. In 1648 was Dinkelsbühl een totaal verwoeste stad zonder enig toekomstperspectief, nu is het een vreedzaam en welvarend stadje waar de voormalige doodsvijanden met elkaar hebben leren samenleven. Wat ik wil zeggen is dat uitputting kan leiden tot inzicht, zelfs in een hopeloos conflict.